

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

7-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/7 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saporbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Izzatullayev Bobirjon Izzatullayevich

XALQARO MUNOSABATLARDA RAQAMLI DIPLOMATIYANI TADQIQ ETISHNING ILMIIY-NAZARIY ASOSLARI	10-14
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Mannopova Elzara Toraxanovna

HR TRANSFORMATION: COMPARATIVE ANALYSIS OF DEVELOPED AND DEVELOPING ECONOMIES CANADA AND UZBEKISTAN	15-21
--	-------

Загребельская Милена Владимировна

РАЗВИТИЕ ПРЕДИКТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В СИСТЕМЕ МАТЕРИАЛЬНО- ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО КОМПЛЕКСА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ, АДАПТИВНЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ДРАЙВЕРЫ УСТОЙЧИВОСТИ	22-31
--	-------

Dr. Abror Kucharov and Dr. Jyoti Meshram

SECTORAL ANALYSIS OF INDIAN INVESTMENT IN UZBEKISTAN	32-42
--	-------

Суюнова Зухра

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В КОРПОРАТИВНОМ УПРАВЛЕНИИ	43-49
--	-------

Суюнова Фотима, Суюнова Саодат

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ УЗБЕКИСТАНА: ТРЕНДЫ, ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	50-62
--	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Xudoyqulov Yo'lchi Azamqulovich

HARBIY TADQIQOTCHI FAOLIYATIDA FANLARARO YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH ZARURATI	63-69
--	-------

Majitov Maxmud

G'ARB FALSAFASIDA SHAXS HAQIDAGI FALSAFIY FIKRLAR TADQIQI	70-76
---	-------

Latipov Sardor Shavkatovich

JAMIYATDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOYIY ASOSLARI VA AMALGA OSHIRISH SHAKLLARI	77-81
--	-------

Ibraximova Dilorom Saloydinovna

HUQUQSHUNOS AXLOQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY ZARURIYATI	82-87
--	-------

Xolmirzaev Nodirjon Nizomjonovich

JADID MAKTABLARINING O'QITISH TIZIMI VA PEDAGOGIK MEROSI	88-91
--	-------

Muslimov Sherzod Akbarovich

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING "BOBURNOMA" ASARIDA INSON VA OILA MUAMMOSI	92-96
---	-------

Jantayev Maksud Ibragimovich
AL-XORAZMIYNING ILMIY TADQIQOT HAQIDAGI QARASHLARINING
DOLZARBLIGI VA AHAMIYATI 97-101

Qosnazarova Palzada
TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATI VA TA'LIM-TARBIYA, ADABIYOT
MASALALARINING IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLARI 102-106

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Xasanova Sohibjamol Soatmurod qizi
TILNING KOGNITIV FUNKSIYASI VA AXLOQIY-BAHOLASH
(YAXSHILIK/YOMONLIK) KATEGORIYALARINING KONSEPTUAL SHAKLLANISHI 107-110

Burxonova Go'yoxon G'ulomovna
TIBBIYOT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA LOTIN TILI VA TIBBIY
TERMINOLOGIYANI SAMARALI O'QITISH USHLUBLARI 111-115

Raxmonova Dildora Mirzakarimovna
JADID ADIBI – TO'LAGAN XO'JAMYOROV (TAVALLO) BADIY
PUBLITSISTIKASINING TIL VA USLUBI TAHLILI 116-122

Yuldasheva Ruxshona Rustamjon qizi
INGLIZ TILIDAGI OTLI KOLLOKATSIYALARNING LISONIY MODELLARI
VA ULARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMA JARAYONIDAGI ADEKVATLIK
MUAMMOLARI 123-126

Xolmurotova Gulnora
ERKIN A'ZAMNING "OTOYINING TUG'ILGAN YILI" QISSASIDA USTOZ OBRAZI
BADIY TALQINI 127-132

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Kadirova Moxigul Xamitovna
SURISHTIRUVNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI 133-138

Xidoyatov Baxtiyar Batirovich
O'ZBEKISTON JINOYAT PROTSESSIDA SUDGA QADAR ISH YURITISHNING
RIVOJLANISH TARIXI 139-147

Давронов Атобек Равшанович
УЧАСТИЕ СПЕЦИАЛИСТА В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
В СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЯХ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ 148-155

Alishayev Sobir Tursunboyevich
JINOYAT ISHLARI BO'YICHA SUDLOVGA TEGISHLILIKNI ANIQ
BELGILASHNING HUQUQIY VA AMALIY AHAMIYATI 156-161

Mamatmurodov Farrux
THE UNIQUENESS OF THE SUKUK FINANCIAL INSTRUMENT.
THEORETICAL ANALYSIS OF THE UNIQUE SIMILARITIES
AND DIFFERENCES BETWEEN SUKUK AND BONDS 162-168

Худайбергенов Бахрам, Эгамбердиев Ферузбек
ПОДАЧА ЖАЛОБ И РАССМОТРЕНИЕ ИХ СЛЕДСТВЕННЫМ СУДЬЕЙ
НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА 169-180

<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ЗАВЕЩАНИЯ КАК ОСНОВНОГО СПОСОБА РАСПОРЯЖЕНИЯ НАСЛЕДСТВЕННЫМИ ПРАВАМИ	181-186
<i>Normatov Ermatat</i> SHAHAR AHOLISINING ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHDAGI HUQUQLARI VA MAJBURIYATLARI	187-196
<i>Abdurasulova Xadichaxon Ravshanbek qizi</i> MEHNAT QONUNCHILIGINI BUZISH BILAN BOG'LIQ JINOYAT QONUNI NORMALARINING RIVOJLANISH TARIXI	197-205
<i>Hazratov Mexriddin Faxriddin o'g'li</i> THE CONCEPT OF DIGITAL SERVICES AS AN OBJECT OF CIVIL LAW RELATIONS	206-210
<i>Mamataliyeva Shahnoza Xushmamat qizi</i> ISHNI SUDGA QADAR YURITISH BOSQICHIDA JINOYAT PROTSESSI ISHTIROKCHILARINING XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	211-218
<i>Abduazizov Doniyor Baxtiyor o'g'li</i> USTUN MUZOKARA KUCHI VA UNING SUISTE'MOLLIK SHAKLLARI: GERMANIYA, YAPONIYA VA JANUBIY KOREYA AMALIYOTINING QIYOSIY TAHLILI	219-228
<i>Uralov Sarbon Sardorovich</i> AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ORQALI SODIR ETILAYOTGAN FIRIBGARLIK JINOYATLARI TAHLILI	229-236
<i>Abdurashidov Abdurauf Abdurashidovich</i> VOYAGA YETMAGANLAR TOMONIDAN SODIR ETILGAN BEZORILIK JINOYATLARINING XUSUSIYATLARI	237-243
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Rashidov Anvarjon Sharipovich</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI METODIKASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	244-248
<i>Maydonova Saboxat Sadulloyevna</i> O'QUVCHILARNING KITOBXONLIKKA BO'LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA OILA VA MAKTAB O'RTASIDAGI HAMKORLIKNING INNOVATSION USULLARI	249-253
<i>Jo'rayeva Zarifa Oltinboy qizi</i> JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA DAM OLISH DAQIQALARI VA PAUZALARI	254-259
<i>Kulidjanova Yulduzxon Inomjon qizi</i> AKADEMIK LITSEYLARDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH ("INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI" FANI MISOLIDA)	260-267
<i>Нажметдинова Наргиза Сайфетдиновна</i> ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ К ЭПОХЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: АНАЛИЗ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	268-277
<i>Haqberdiyev Baxtiyor, Ismog'ilova Madinabonu, Ro'ziqulova E'zoza</i> INTERYER DIZAYNIDA RANGLAR PSIXOLOGIYASI	278-282

Kutliyeva Feruzaxon Yusupovna

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI KOMPETENTLIGINI

TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBA TAHLILI 283-289

Received: 4 August 2025
Accepted: 10 August 2025
Published: 30 August 2025

Article / Original Paper

LINGUISTIC MODELS OF NOUN COLLOCATIONS IN ENGLISH AND PROBLEMS OF ADEQUACY IN THE PROCESS OF THEIR TRANSLATION TO UZBEK LANGUAGE

Yuldasheva Rukhshona Rustamjon kizi

National University of Uzbekistan

Named after Mirzo Ulugbek

Master's Degree Student in Computer Linguistics

E-mail: Yrukshona@inbox.ru

Abstract. This article examines the linguistic models of English noun collocations, their semantic and grammatical features, as well as the challenges of achieving adequacy in their translation into Uzbek. The paper analyzes the structural characteristics of collocations, lexical-semantic discrepancies in translation, and presents the results of a comparative analysis of machine and human translation. Based on the research findings, an effective linguistic model is proposed for the adequate translation of noun collocations into Uzbek.

Keywords: noun collocations, translation adequacy, linguistic model, English language, Uzbek language, machine translation, lexical-semantic analysis.

INGLIZ TILIDAGI OTLI KOLLOKATSIYALARNING LISONIY MODELLARI VA ULARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMA JARAYONIDAGI ADEKVATLIK MUAMMOLARI

Yuldasheva Ruxshona Rustamjon qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU

Kompyuter lingvistikasi mutaxassisligi magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilidagi otli kollokatsiyalarning lisoniy modellari, ularning semantik va grammatik xususiyatlari, shuningdek, o'zbek tiliga tarjima jarayonida yuzaga keladigan adekvatlik muammolari tahlil qilinadi. Maqolada kollokatsiyalarning strukturaviy xususiyatlari, tarjimada uchraydigan leksik-semantik tafovutlar hamda mashina tarjimasi va inson tarjimasi orqali amalga oshirilgan qiyosiy tahlil natijalari keltiriladi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, otli kollokatsiyalarni o'zbek tilida adekvat tarjima qilish uchun samarali lisoniy model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: otli kollokatsiyalar, tarjima adekvatligi, lisoniy model, ingliz tili, o'zbek tili, mashina tarjimasi, leksik-semantik tahlil.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI7Y2025N18>

Kirish. Jahon globallashuvi va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ingliz tilining xalqaro muloqot va ilmiy-texnikaviy sohalarda ustuvor o'рни yanada mustahkamlanmoqda. Shu jarayonda ingliz tilidagi kollokatsiyalar, xususan, otli kollokatsiyalar (noun collocations)ning o'zbek tiliga adekvat tarjima qilinishi tilshunoslik, tarjimashunoslik va kompyuter lingvistikasi uchun dolzarb masalaga aylandi[1;54b.]. Kollokatsiyalar tarjima jarayonida tilning semantik, sintaktik va pragmatik xususiyatlarini to'laqonli aks ettirish imkonini beruvchi birliklar sifatida alohida ilmiy e'tibor talab qiladi.

Ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalar ko'pincha frazeologik barqarorlikka, yuqori darajadagi birikuvchanlikka va kontekstual ma'noga ega bo'lib, ularning so'zma-so'z tarjimasini ko'pincha semantik nomuvofiqlik yoki uslubiy xatolarga olib keladi. Xususan, "climate change", "risk factor", "data analysis" kabi terminologik yoki umumiy kollokatsiyalar o'zbek tilida har doim ham bir xil leksik-strukturaviy shaklda ifodalanmaydi. Natijada, tarjima jarayonida adekvatlikni ta'minlash uchun maxsus lisoniy modellar ishlab chiqish zaruriyati yuzaga keladi[2;89-90b.].

So'nggi yillarda ushbu masala bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan, biroq ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarning o'zbek tiliga tarjimadagi adekvatlik muammolari va bu jarayonda mashina tarjimasini hamda inson tarjimasining qiyosiy tahliliga oid tadqiqotlar yetarli darajada chuqurlashtirilmagan. Shuningdek, mavjud ishlarda lisoniy modellar orqali tarjima jarayonini soddalashtirishga qaratilgan amaliy yechimlar yetarlicha yoritilmagan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarning lisoniy modellarini aniqlash, ularning semantik va strukturaviy xususiyatlarini tahlil qilish hamda o'zbek tiliga tarjima jarayonida adekvatlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqolada kollokatsion birliklarning turli tiplari tahlil qilinadi, mashina tarjimasini va inson tarjimasidagi farqlar solishtiriladi hamda amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan lisoniy model taklif etiladi.

Metodlar. Tadqiqot jarayonida ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarni aniqlash va ularning o'zbek tiliga adekvat tarjimasini baholash uchun korpus asosidagi va qiyosiy-lisoniy yondashuvlardan foydalanildi. Dastlab, British National Corpus va Corpus of Contemporary American English kabi yirik inglizcha matnlar bazasidan 1000 dan ortiq keng qo'llaniladigan o'tli kollokatsiyalar tanlab olindi. Ushbu birliklar mavzuviy ilmiy-texnik, ijtimoiy, kundalik nutq hamda strukturaviy ot+ot, sifat+ot, predlogli birikmalar kabi mezonlar asosida tasniflandi. Tanlab olingan kollokatsiyalar o'zbek tilidagi matnlar va tarjimalar korpusi bilan solishtirildi. Bu jarayon kollokatsiyalarning adekvat ekvivalentini aniqlash, tarjimadagi semantik siljishlar va sintaktik o'zgarishlarni qayd etish imkonini berdi[3;102-105b.].

Qiyosiy tahlil ikki bosqichda olib borildi: birinchisi, inson tomonidan amalga oshirilgan professional tarjimalarni o'rganish orqali kollokatsiyalarning o'zbek tilida ishlatilish me'yorlari aniqlangan bo'lsa, ikkinchisi, mashina tarjimasini orqali olingan natijalar bilan solishtirilib, semantik va uslubiy nomuvofiqliklar qayd etildi. Ushbu bosqichda tarjima adekvatligini baholash uchun lisoniy kriteriyalar (kollokatsiyaning semantik yaxlitligi, uslubiy mosligi, sintaktik to'liqligi) asosida maxsus baholash jadvali tuzildi. Olingan ma'lumotlar asosida o'tli kollokatsiyalar uchun universal lisoniy model ishlab chiqildi, u tarjima jarayonida so'zma-so'zlikdan qochish va kontekstga mos ekvivalent tanlash imkonini beradi[4;31b.].

Natijalar. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarni o'zbek tiliga adekvat tarjima qilish jarayonida uchta asosiy tasnif va muammo guruhini ko'rsatdi. Dastlabki tahlil asosida tanlab olingan 1000 kollokatsiya tuzilishi va semantik xususiyatlariga ko'ra uch toifaga ajratildi:

- 1) oddiy terminologik kollokatsiyalar
- 2) metaforik yoki konnotativ birliklar
- 3) barqaror iboralar tarkibidagi kollokatsiyalar.

Qiyosiy tahlil natijasida inson tomonidan amalga oshirilgan tarjimalarda kollokatsiyalarning 82% holatda semantik va uslubiy jihatdan adekvat ekvivalentlar topilgan

bo'lsa, mashina tarjimasida bu ko'rsatkich 54% ni tashkil etdi. Mashina tarjimasida asosan so'zma-so'z tarjima (masalan, risk faktor xavf omili o'rniga xatar faktori tarzida), kontekstdan uzilgan semantik talqin, va uslubiy beqarorlik kuzatildi. Ayniqsa, metaforik kollokatsiyalar va konnotativ birliklarda mashina tarjimasi adekvatlikni ta'minlashda eng ko'p qiyinchiliklarga duch keldi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalarida ingliz tilidagi ko'p komponentli o'tli kollokatsiyalarni o'zbek tilida to'liq va uslubiy mos shaklda ifodalash uchun kontekstga asoslangan qayta strukturalash uslubining samarali ekani aniqlanib, bu lisoniy model sifatida tavsiya etildi. Ushbu model kontekstga mos ravishda o'tli birikmalarni qayta tuzish, zarur hollarda sifatlash, izohlash yoki qo'shimcha komponentlar kiritish orqali adekvat tarjimani ta'minlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarni o'zbek tiliga tarjimada semantik yaxlitlik va uslubiy moslikni ta'minlash uchun korpusga asoslangan tahlil, kontekstual qayta strukturalash va inson nazoratini birlashtiruvchi kompleks yondashuv eng samarali yechim bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama. O'tkazilgan tadqiqot natijalari ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarni o'zbek tiliga adekvat tarjima qilishda uchta asosiy muammo so'zma-so'z tarjima tendensiyasi, kontekstdan ajralgan semantik talqin va uslubiy beqarorlik eng ko'p uchrashini ko'rsatdi. Bu holat, ayniqsa, metaforik va konnotativ birliklarda yaqqol namoyon bo'ldi. Mashina tarjimasi ushbu muammolarni keskin kuchaytirgan bo'lsa-da, professional tarjimalar ham ba'zi hollarda kontekstga mos bo'lmagan yoki haddan tashqari so'zma-so'z yechimlardan xoli emasligi aniqlandi.

Bu natijalar ingliz tilidagi kollokatsiyalarni tarjima qilishda korpusga asoslangan tahlil va kontekstual qayta strukturalash yondashuvining zarurligini tasdiqlaydi. Korpus tahlili kollokatsiyaning real qo'llanish chastotasi va kontekstdagi o'rnini aniqlash imkonini bersa, qayta strukturalash (restructuring) metodikasi o'zbek tilida tabiiy va uslubiy jihatdan mos tarjimani yaratishga yordam beradi. Masalan, long-term economic growth strategies birikmasi so'zma-so'z tarjima qilinganda mantiqiy va uslubiy nomuvofiqlik yuzaga keladi, biroq qayta strukturalash orqali "uzoq muddatli iqtisodiy o'sish strategiyalari" tarzida adekvat yechim olinadi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mashina tarjimasi ko'pincha oddiy terminologik kollokatsiyalarda maqbul natijalar bera olsa-da, metaforik yoki ko'p komponentli birliklarda inson nazoratisiz adekvatlikni ta'minlay olmaydi. Shu bois, tarjima amaliyotida mashina tarjimasini qo'llash faqat korpus tahliliga tayangan holda va inson tomonidan yakuniy tahrir bilan uyg'unlashtirilgandagina samarali bo'lishi mumkin[5;113b].

Umuman, olingan natijalar ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarni tarjima qilishda integral yondashuv korpus tahlili, qayta strukturalash va inson nazoratini birlashtirgan model eng samarali uslub sifatida qo'llanishini ilmiy asoslaydi. Bu model tilshunoslik va tarjimashunoslik sohalarida nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki amaliy tarjima jarayonlarida ham qo'llanilishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi o'tli kollokatsiyalarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida uch asosiy xulosa chiqarish imkonini berdi. Birinchidan, kollokatsiyalar strukturaviy va semantik xususiyatlari bo'yicha turli toifalarga ajraladi va har bir toifa o'zbek tilida adekvat ifodalash uchun turli yondashuvlarni talab etadi. Oddiy terminologik birikmalar

ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega bo'lsa-da, metaforik yoki ko'p komponentli birliklar kontekstdan kelib chiqqan holda qayta strukturalash orqali tarjima qilinishi lozim.

Ikkinchidan, mashina tarjimasi hozirgi holatda terminologik birliklar uchun nisbatan maqbul natijalar bersa-da, konnotativ va metaforik kollokatsiyalarda adekvatlikni ta'minlashga qodir emas. Bu esa inson tomonidan nazorat qilinadigan va korpus tahliliga asoslangan yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, tadqiqot asosida ishlab chiqilgan korpusga tayangan va kontekstual qayta strukturalashni o'z ichiga olgan lisoniy model otli kollokatsiyalar tarjimasida semantik yaxlitlik va uslubiy moslikni ta'minlashda samarali yechim sifatida tavsiya etiladi. Ushbu yondashuv tarjima amaliyotida inson tarjimonlari ishini yengillashtirishi, mashina tarjimasi sifatini oshirishi hamda tarjima jarayonida so'zma-so'zlikdan qochishga imkon yaratadi.

Natijada, ingliz tilidagi otli kollokatsiyalarni o'zbek tiliga tarjimada adekvatlik muammolarini bartaraf etish uchun kompleks yondashuvdan foydalanish tilshunoslik va tarjimashunoslikning dolzarb vazifalaridan biri sifatida belgilandi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. To'xliyev B. Tilshunoslik nazariyasi va tarjima amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 215 b.
2. Xudoyberganova D. Ingliz tilidagi frazeologik birikmalar va ularning o'zbek tiliga tarjima xususiyatlari. // O'zbek tilshunosligi jurnali. – Toshkent, 2022. – №4. – B. 45–52.
3. Nazarova G. Ingliz tilida ko'p komponentli terminologik birikmalar tarjimasida. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2019. – 140 b.
4. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis and Applications. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 256 p.
5. Sinclair J. Trust the Text: Language, Corpus and Discourse. – London: Routledge, 2004. – 240 p.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/7 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).